

AKP DÖNEMİNDE SOSYAL POLİTİKA ve YAŞLILIK

Nilüfer KORKMAZ*

...
*Şarkıların boyu kilometre
ölümün boyu bir karış...*

...
Nazım Hikmet (19 Yaşım)

Giriş

Bu yazı, neo-liberal uygulamaların tam gaz sürdüğü ve sonuçlarının artık etkili bir şekilde hissedilmeye başlandığı günümüzde yaşlılık açısından sosyal politikaların ne anlama geldiği ve uygulamalarının yaşlıları nasıl etkilediği sorunundan hareketle AKP hükümetinin neo-liberal uygulamalarının genel eğilimini ve bunun yaşlılar üzerinde etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Yaşlılık, kronolojik olarak düşünüldüğünde insan ömrünün bir dönemi olarak algılanabilir. Oysa çok boyutlu düşünüldüğünde yaşlılığın başka başka yönleri ortaya çıkar. Bu yönler, sizin düşündüğünüz "boyutlara" göre değişse de başta insanın bütün bir yaşamının bilançosudur. Bu bilanço, bakış açısına göre bireysel olabilir ama aslında toplumsal ve politik-ekonomik koşulların bir sonucudur. Öte yandan yaşlılığın, çeşitli fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik sonuçları da vardır. Bu sonuçlar bir yönüyle yaşlı ile ilgili iseler de çevre ve yaşam koşullarıyla dolayısıyla yukarıda sözü edilen kişinin kendinden olmayan/dış koşullarıyla yakından ilgilidir.

Zaten çok disiplinli bir yapıya sahip olan gerontoloji bilimi ve yaşlılık araştırmaları bu yönüyle de bütüncül bir bakış açısını gerektirmektedir. Dolayısıyla hareket noktası insan ömrünü parçalara bölüp yaşlılık evresini ele almak değil insanı ve insanı etkileyen tüm koşullara bütüncül bakmaktır. Ancak özelde yaşlılığın doğurduğu sonuçlar/diğer tüm bilim dallarında olduğu gibi bazı konuların önce-

* Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü Öğretim Üyesi

likli olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Sosyal politika ve sosyal güvenlik meselesi de bu açıdan hayati öneme sahiptir. Çünkü yaşlılık özü itibarıyla bir takım bedensel ve ruhsal sağlık problemlerine, maddi ve manevi yıpranmalara açık ve destek alınması gereken bir dönemdir. Dolayısıyla konu yaşlılık olunca sosyal politika daha önemli hale gelmektedir. Sosyal politika, toplumsal risklerin kamusal idaresidir. Yaşlılıktan doğan güçsüzlük, hastalık, gelir kaybı gibi riskler hayata özel olmasının yanında işsizlik, yoksulluk gibi toplumsaldır ve tüm toplumu etkileyen özellikler taşır (Esping-Andersen, 2006:39-40).

Dünyada ve buna paralel olarak Türkiye'deki gelişmeler, dünya sistemi içinde çeşitli ekonomi politikalarını ortaya çıkarmıştır. Sosyal politika, bu ekonomik ve siyasi gelişmelerden bağımsız değildir. Ancak günümüzde bu gelişmeler neo-liberal ekonomi politikalarıyla daha da farklı bir yol almaya başlamıştır. Bu yazıda iki dönemdir hükümet olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yaşlılık ve sosyal politika uygulamalarının genel eğiliminin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bunun için sosyal politikanın ne anlama geldiğine ve yaşlılıkla ilişkisine bakmak yararlı olacaktır.

Sosyal Politikaya Tarihsel Bir Bakış

Sosyal politika, kapitalist üretim sisteminin bir sonucudur ve temelde emeğin metalaşması sürecine dayanır. Kapitalizmde, insan emeği bir meta olduğundan, yani mülksüz ve sermaye sahibi olmayan insan, hayatını, emeğini satarak kazanmak zorunda olduğundan hayatını çalışarak kazanamayanların durumu sistem açısından tehlikeli ve sıkıntılı olabilmektedir. Sosyal politikanın konusu bu durumla yakından ilgilidir. Temel olarak istihdam ve hak konuları birbiriyle çatışmalı konulardır ve özellikle bu nedenle hem çalışan hem de çalışamayanlar için sosyal politika alanı sürekli saldırıya uğrar. Öte yandan insanı işgücü olarak gören ekonomik sistemde toplumda çalışamayan ve çalışarak hayatını kazanamayanların yarattığı huzursuzluk sosyal politikanın varoluşsal temelini oluşturur (Buğra, 2009).

Sosyal politika, kapitalist üretim sürecinin ortaya çıkmasıyla doğar. Bu ilişki, ekonomik ilişkilerin ticarete dayanması ve piyasanın güdümüne girmesiyle bireyin geçimini belirleyen unsurların belirsizleşmesi ile şekillenmiştir. Bu ticarileşmenin ve metalaşmanın etkisiyle insanların yaşamlarının sürdürülebilmesinin temini, sosyal politikanın merkezinde yer alır. Temel sorunları ise, yoksulluk ve sosyal dışlanma, yaygın eğitim, hastalık, yaşlılık, işsizlik durumlarında insanları destekleyecek sosyal önlemlerin alınması ve çalışma hayatının düzenlenmesidir. Temeli 16. yüzyıldaki ticari kapitalizme dayanan bu sistem, bu yüzyılda öncelikle ortaya çı-

kan yoksulluğun önlenmesi ve yoksullara yardımla gündeme gelmiştir (Buğra ve Keyder, 2006).

16. yüzyılda ortaya çıkan ve literatürde “sadaka reformu” olarak adlandırılan sosyal yardım çalışmalarının amacı, dönemin kentlerinin yoksullardan korunması, serserilik, katillik, dilencilik gibi negatif anlamlar içeren yoksulluğun ahlaki olarak çalışma yoluyla tedavisini amaçlıyordu. 17. yüzyılda ticari gelişim sağlayan Batı toplumlarında bu anlayış dönüşmeye başladı ve hak ve yardım temelinden, “emeği, ziyan edilmemesi gereken bir üretim faktörü olarak değerlendiren bir yaklaşıma” dönüştü (Buğra, 2009). 19. yüzyıla gelindiğinde ise egemen olan liberal yaklaşımlar, sadaka reformu sürecini ve gerekçelerini tamamen reddettiler. Buna göre devletin ve toplumun muhtaç durumdakilere karşı görevi yadsınmıştı. Bu düşüncenin bir başka yönü, 19. yüzyıl muhafazakarlığında biçimlenmekte, hayırseverliğe ve gönüllülüğe önem vermektedir (Buğra, 2009: 59). Bu yaklaşım, devleti ve toplumu, muhtaç olanların sorumluluğundan kurtarıırken, toplumdaki bireyleri hayırseverlik ve gönüllülüğe doğru bir tabiiyete itmektedir.

20. yüzyılda ise sosyal hak anlayışı tekrar gündeme gelmiştir. Bunun arka planını oluşturan gelişmelere aslında 19. yüzyıl sonlarında rastlanmaktadır. Ortaya çıkan sosyal sorunlar, devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. Buna en iyi örneklerden biri Almanya’da Bismarck döneminde 19. yüzyıl sonlarında yasalaşan çeşitli sosyal sigorta uygulamalarıdır. 1883’te hastalık, 1884’te iş kazası, 1889’da yaşlılık ve engellilik sigortaları uygulanmaya başlamıştır (Buğra, 2009: 62).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Refah devleti uygulamaları gelişmiş ülkelerde devlet-toplum ilişkilerinde radikal bir gelişme olarak tanımlanabilir. Temelde dünya ekonomik krizi, onu izleyen 2. Dünya Savaşı ve bunun sonucu ortaya çıkan yıkım, bu gelişmenin temel dinamiği oluşturur. Amacı, herkesi yoksullukla mücadele konusunda eşit bir vatandaşlık statüsüne oturtmaktır. Burada vurgu sınıfsal farklılıklardan ziyade eşit vatandaşlık konumudur (Buğra, 2009).

Sosyal Politika, sıkça kullanıldığı gibi esasında Refah Devleti’ne özgü bir durum değildir. Ancak, bu dönemde sosyal politika uygulamaları genişlemiş, çeşitlenmiş ve kurumsallaşmıştır. Toplumsal riske dayanan bir çeşit kolektif siyasi bir eylem sosyal politika olarak değerlendirilebilir. Yani sanayi öncesi toplumda da sosyal politikanın örneği görülebilir. Modern sosyal politikalar için ise yukarıda sözü edilen Almanya’daki Bismarck’ın 19. yüzyıl sosyal sigortalar yasası temel niteliğe sahiptir. Refah devleti ise 1930’lar ve 1960’lar arasında ortaya çıkan özgün bir yapıdır. Aile ve piyasa ile birlikte toplumsal riskleri kontrol eden bir sistem özelliği taşımaktadır. Oysa 20. yüzyıla kadar yukarıda söz edildiği gibi risk-

lerin çoğu toplumsal nitelikte değerlendirilmiyordu, yani devletin sorunu değildi. Çünkü 19. yüzyıl toplumu büyük oranda kırdan yaşıyordu. Bu nedenle Refah devleti bir devletin uygulayacağı sosyal politikadan farklı bir şeydir. Temeli ise yurttaşların sosyal haklarının tanınması ve sınıfsal farklar arasındaki uçurumun azaltılması amacına dayanmaktadır (Esping-Andersen, 2006:34-36).

Refah devleti ya da sosyal devlet, Batı'da öncelikle SSCB'nin gelişmesi ve sınıf mücadeleleri ekseninde gelişmiş bir devlet tipidir. Bu açıdan sosyal devlet, Batı'da sosyalizmin gelişmesini engellemek ve krizin üstesinden gelmek için işçi sınıfına bazı sosyal haklar tanıyan bir devlettir. Sosyal politika açısından sosyal devletin temel işlevi işçi ve işsiz sınıflara belirli sosyal yardım hizmetlerini sağlamasıdır. Bunların başında "sosyal güvenlik hizmetleri gelmektedir." Kaza, sağlık, emeklilik gibi sigortalar bunların başındadır. Gelişmiş Batılı kapitalist toplumlar da refah devleti ya da zaman zaman sosyal refah devleti olarak adlandırılan ve çevre ülkelerde daha çok sosyal devlet olarak kavramsallaştırılan bu devletin sosyal fonksiyonları, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma ve istihdam konularında işçi ve köylü sınıfı lehine eşitlik sağlayıcı şekilde daha aktif bir rol üstlenmesidir. Bugün neo-liberal politikalarla sınıf mücadelesi, çalışan sınıflardan sermayenin lehine dönmüştür. Bu süreçte devlet artık sermaye sınıfı lehine inisiyatif almakta ve düzenlemeleri bu sınıfın lehine yapmaktadır (Ayman Güler, 2009).

Refah devleti sırasında yaşanan sorunlar ve hem sol hem de sağ cepheden refah devletine yönelik eleştirilerden sonra bir dizi gelişme, ekonomi politikalarının ve sosyal politika anlayışının dönüşümünde etkili olmuştur. İşsizliğin büyük oranda önlenebildiği ve fordist üretimden kaynaklı tam zamanlı üretim ve düzenli işlerin oluşturduğu modelde sosyal güvenlik primlerinin düzenli ödenmesi ve buna yönelik sosyal politikaların uygulanması mümkün olabilmıştır. Oysa esnek üretime geçişle birlikte değişken ve yarı zamanlı istihdam yapısı ile insanların bir işte bırakın emekli olmayı, uzun süre çalışmaları bile mümkün olamaz hale gelmiştir. Bu durum, refah devletinin uygulamalarını özellikle sosyal güvenlik alanındaki uygulamalarını sarsacak niteliktedir. Öte yandan nüfusun yaşlanması, aile yapısının değişmesi, kadınların iş hayatına büyük oranda katılımı gibi etkiler de sosyal politikaların dönüşümünde, özellikle sosyal güvenlik, sağlık harcamaları gibi harcamaların devletlerin bütçesinde sıkıntı yaratmasına neden olmuştur. Öte yandan sosyal politika anlayışının bu koşullar altındaki dönüşümü esasında her yerde de aynı olmamıştır. Bir yanda sosyal harcamaların kısılması kaygıları yer alırken diğer yanda evrensel sosyal haklar temelinde biçimlenen sosyal demokrat rejimlerin uygulamaları söz konusu olmuştur. Bu noktadan bakıldığında refah devletin çöküşüne dair tartışmalar hâlâ sürmektedir (Buğra ve Keyder, 2006).

Refah devletinin/sosyal devletin dönüşüm ve neo liberal politikaların uygulanması sürecine yaşlılık açısından bakıldığında demografik dönüşüm en çok tartışılan ve araştırılan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü günümüzdeki ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasında belirleyici unsur olarak merkezi bir öneme sahip hale gelmiş/getirilmiştir. Bu açıdan demografik dönüşüm konusunu kısaca ele almak günümüzün yaşlılık politikaları anlayışının anlaşılmasında faydalı olacaktır.

Demografik Dönüşüm Bize Ne Anlatıyor? Yaşlılık ve Sosyal Politika

1970'lerden itibaren gündeme gelmeye başlayan demografik dönüşüm, toplumun yaşlanması vb kavramlar, üretim sistemi içerisinde demografik anlamlarının yanında ekonomik ve politik anlamlar da taşıya gelmiştir. Demografik göstergeler tarihsel süreçlerde hep yer edinmiş olsa da demografik değişim, sanayi devriminin hemen öncesine ve sanayi devrimi ve sonrasında meydana gelen bir takım gelişmelerin sonucunu yansıtır. Kapitalist üretim sistemine geçiş ve bunun yarattığı koşullar, sanayi devrimi sonrasında meydana çıkan ihtiyaçlar, sorunlar ve bunların çözümü, insan ömrünün uzaması, ortalama yaşam beklentisinin artması, doğum oranlarının önce yükselip daha sonra düşmesi gibi gelişmeler, demografik kavramların sürekli güncel hale gelmesine de neden olmuştur. Altan (2004)'ün de ortaya koyduğu gibi kentleşme ve kırdan kente göç ve iş yaşamındaki gelişmeler geleneksel aile yapısının dönüşümüne, dolayısıyla yaşlının konumuna yönelik değişimlere neden olmuş, ailenin yaşlıya yönelik bakım desteği ortadan kalkmaya başlamış, dolayısıyla yaşlılıkta kurumsal destek önemli hale gelmiştir.

Bu noktadan bakıldığında günümüzde demografi bilimi, kapitalist üretim sisteminin bir sonucudur ve toplumların ekonomi ve politik uygulamalarında güncel verileri sağlar. Nüfusun yaşlanması kavramı, 1970'lerde esnek üretim, küreselleşme, sanayisizleşme, aile yapısının değişimi gibi kavramların ortaya çıktığı bir dönüşüm sürecinde canlılık kazanmıştır. Ki bu süreç, tüm bu kavramların eşlik ettiği sosyal devlet ve vatandaşlık kavramının tartışıldığı bir süreçtir (Buğra, 2009: 72).

Nüfusun yaşlanması, öncelikle sanayi devrimini gerçekleştiren gelişmiş kapitalist ülkelerde önemli bir sorun olarak gündeme gelmiştir. Yaşam koşullarının değişmesi ve gelişmesi ile birlikte, yirminci yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran dünya savaşları, insan ömrünün uzaması, buna karşılık kadınların iş yaşamına girmesi vb. nedenlerle doğum oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artması, çalışma yaşamına giren insanların daha geç evlenmeleri ve daha geç ve az sayıda çocuk sahibi olmaları, kırdan kente göç gibi koşullar bu ekonomik sistem-

den ve teknolojiiden az ya da çok etkilenen tüm toplumlarda yukarıda sözü edilen çeşitli demografik dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur (Tufan, 2002: 52-70). Bu demografik dönüşüm ve bunun sonucunda ortaya çıkan nüfusun yaşlanması sorunu gelişmiş kapitalist ülkelerde erken dönemde hissedilmiştir. Daha önce sözü edildiği gibi buna yönelik olarak ister liberal ister sosyal demokrasi yaklaşımıyla olsun çeşitli önlemler ve politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır.

Az gelişmiş ülkelerde demografik dönüşüm, batılı ülkelerden biraz daha farklıdır, ancak modernist yaklaşımların öne sürdüğü gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin izlediği demografik değişim safhalarını takip edecek durumda da değillerdir elbette. Çünkü bilindiği gibi toplumsal ve tarihsel süreçler her toplumda aynı şekilde ve çizgisel bir doğrultuda yaşanamazlar. Demografi biliminin ortaya koyduğu demografik dönüşümün safhaları az gelişmiş ülkelerde farklılaşmaktadır. Bir yandan yaşam koşullarının elverişsizliği, doğum oranlarının yüksekliği devam ederken öte yandan kent yaşamı, iş hayatı, tıbbi ve teknolojik gelişmelerden doğrudan etkilenmektedirler. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde doğum oranı hızı yaşlasa da yüksekliği devam etmekte, ancak yine de genç nüfusun artış hızını düşürmekte, insan ömrünün uzaması ancak gelişmiş ülkelere göre daha düşük olmaya devam etmektedir. Toplumdaki genç nüfusun ve doğum oranının düşmesi bu ülkelerde de yaşlanma olgusunu gelecek yıllar için ciddi şekilde gündeme getirmektedir. Altan (2004)'ın da belirttiği gibi, yaşlanma olgusunun gündeme gelmesinin yaşlılara yönelik sosyal politikalarla doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Yaşlanmanın getirdiği riskler, ki bunlar özellikle sağlık, yoksulluk ve sosyal ve psikolojik alanda kendini göstermektedir. Bu risklerin ortadan kaldırılması ya da minimuma indirilmesi, sosyal politikalarla insan onuruna yakışır bir yaşam ortamının sağlanması sosyal politika hedefi olarak görülebilir. Zira sosyal politikanın temel anlamı sosyal denge ve adaleti sağlamaktır.

Türkiye'ye bakıldığında nüfusun yaşlanması, 1960'lardan itibaren fark edilmeye başlanmıştır. DİE'nin 2005 verilerine göre ortalama yaşam beklentisi Türkiye'de erkeklerde 70, kadınlarda 72 yıldır. 2002 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun %8.4'ünü yaşlılar meydana getirmektedir. Doğum oranının düşmesi ve yaşam beklentisinin uzaması göz önünde tutulduğunda bu oranın gelecek yıllarda epeyce artacağı açıktır (Tufan, 2007). Bu demografik verilerin ve gelişmelerin yaşlılık ve sosyal politikalar açısından önemli göstergeler olduğu kabul edilmektedir.

Meseleye yaşlılığı ekonomik yük olarak bakan yaklaşımlara baktığımızda yaşlı ve çocukların çalışan nüfusa oranı baz alınmakta, buna bağımlılık oranı, ya da "yaşlılık yükü" denmektedir (Tufan, 2007; Altan, 2004: 277). Özellikle çalı-

şanların vergilerinden ve prim ödemelerinden yaşlılara ve çocuklara yani ekonomik açıdan bağımlı olanlara sağlanan sosyal güvenlik hizmetleri toplumdaki çalışanların üzerinde bir yük olarak yansıtılmaktadır. Sosyal politika kavramıyla daha iyi anlaşılacağı üzere, esasında böyle bir 'yük' anlayışı, ideolojik bir kavram-sallaştırma değildir. Çünkü kapitalist devlet anlayışı, ekonomik açıdan değer taşımayan yani emeğini satamayan kesimleri emeğini satan kesimlerin sırtına yüklemektedir. Yaşlı nüfusunun fazla olduğu ülkelerde yaşlıların ekonomiye yükünün de fazla olduğu ortaya konmakta, yaşlanma oranına bakılarak, gelecekte ülkelerin ekonomilerine ne oranda bir yük getireceği hesaplanmaya çalışılmaktadır.

Toplumun yaşlanması sosyal politika açısından devletlerin ve hükümetlerin göz ardı edemeyeceği bir takım sosyal politika önlemlerini gündeme getirmektedir. Yaşlılık, insanların emek gücünü yitirdiği, daha çok sağlık ve bakım hizmetine ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Bu eksikliklerin giderilmesi ise esasında sosyal devlet anlayışıyla bir vatandaşlık hakkıdır. Ancak çoğunlukla korporatist uygulamalarda yani çalışanların prim ödemelerine dayanan sosyal güvenlik sistemlerinde ülkemizde olduğu gibi bu yük büyük oranda ailenin sırtına yüklenmiştir (Buğra, 2009). Ancak aile de kapitalist üretim sistemi içinde dönüşmekte, kent yaşamının getirdiği yük altında ezilmekte ve yaşlısına oranla şanslı da olsa aynı çıkmazlarla (yoksulluk, sağlık, sosyal güvence ve sosyal hizmet yetersizliği vb.) kendisi de karşılaşmaktadır. Bunun neticesinde yaşlıları ailenin sırtına yükleyen sosyal politika yaklaşımı geçerliğini yitirmektedir.

Öte yandan yaşlı oranının artış göstermesi, tüm dünyada yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamalarını gündeme getirmekte ve bu uygulamalar ülkeler için ciddi ekonomik yükleri de beraberinde getirmektedir. Neo-liberal ekonomi politikalarının yaygınlaştığı, sosyal devletin tasfiyesinin tartışıldığı günümüzde bu tür uygulamalar, devlete yeniden ciddi sorumluluklar getirmektedir. Dolayısıyla hükümetler, hem artık göz ardı edilemeyecek bir oy potansiyeline sahip olan yaşlılara yönelik stratejiler geliştirmek hem de devletin sırtından kamu yükünü hafifletmeye yönelik ikilemlerle karşı karşıya gelmektedirler.

Ülkemizde yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları, devletin anayasal bir sorumluluğu olarak bir takım kanunlara dayandırılmaktadır. 1982 Anayasasının 41. Maddesi sosyal bir hukuk devleti olarak aileyi bireyin yanında toplumun temeli kabul etmekte ve sosyal politikanın sınıf farkı olmaksızın sosyal adaletin sağlanmasını ve güçlüye karşı güçsüzün korunmasını öngörmekte ve böylece tüm bireyler gibi yaşlıların da korunmasını amaçlamaktadır (Onat, 2002: 268). 1982 anayasasının 6. Maddesinde ise doğrudan "yaşlılar devletçe korunur" ilkesi benimsenmiş ve yaşlılara yönelik uygulamalar bu kanuna göre düzenlenmiştir Bu te-

mel kanunlara paralel olarak yaşlılara yönelik Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kanunu huzurevleri, bakım, barınma ve rehabilitasyon hizmetleri gibi hizmetlerin verilmesini sağlamıştır. 1982 anayasası bünyesinde bulunan sosyal güvenlik kanunu da yaşlılara yönelik emeklilik uygulamalarını düzenlemektedir. Bu kanuna yönelik düzenlemeler, yaşlılık, malüllük, kaza vb. durumlardaki sosyal güvenliği prim ödemelerine dayalı olarak sağlamaktadır. Sosyal güvencesi olmayan yaşlılar için bir düzenleme getirilmemiş olsa da 1976/2022 sayılı kanunla muhtaç olan yaşlıya cüzi miktarda maaş bağlamayı öngören “yaşlılık maaşı” uygulamasına gidilmiştir. Bunun yanında 1930 yılında çıkarılan Belediyeler Kanunu, belediyelerin yaşlılara bakım ve yardım hizmeti vermesini sağlamıştır (Altan, 2004: 280).

Yaşlılara yönelik sosyal politikalar, yaşlının toplumla bütünleşmesini ve sosyal adaletin sağlanmasını hedeflemektedir. Buna yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar tüm dünyada sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, yeniden istihdam edilmeleri, kurumsal bakım ve gözetim hizmeti vermek ve ailenin desteklenmesi, çeşitli sosyal hizmetlerin sağlanması gibi unsurları içermektedir. Ülkemizde yaşlılara yönelik sosyal politikalar temelde sosyal güvenlik (emeklilik), sağlık hizmetleri ve kurumsal bakım ve gözetim hizmetleri ile yaşlının sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamaya yönelik sosyal hizmetlerden oluşmaktadır. Bu hizmetler Sosyal Güvenlik Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Belediyeler ile diğer kamu kurum, kuruluşları ve özel sektör tarafından verilmektedir. 1980’lerde Özal hükümeti tarafından yasallaştırılan “Fakir Fukara Fonu” ve DYP-SHP koalisyonu tarafından uygulanan Yeşil Kart, yoksulluk sorununun çözümü ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasına yönelik adımlar olarak kalmıştır (Altan, 2004).

Meseleye yoksulluk açısından bakıldığında yaşlılık, küresel yoksulluğun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çalışamayan, kendisine bakacak kimsesi olmayan ya da ömrü boyunca çalışmış ve sosyal güvenceye sahip olabilmiş olsa bile yaşamını sürdüreceği gelire sahip olamamış olan yaşlı, küreselleşme ve ekonomik krizlerle birlikte daha da yoksullaşmaktadır. Dolayısıyla sorun sadece hizmet verme sorunu olmayıp, insanca yaşamı sağlayabilecek koşulların oluşturulması ile ilgili hale gelmektedir. Ülkemizde hem sosyal güvenlik sisteminin yeterince yaygın olmaması hem de emeklilik maaşlarının yaşamı idame ettirecek düzeyde olmaması yaşlıların önemli bir bölümünün yoksul olduğunu göstermektedir. En başta gelen barınma ve bakım sorunlarını giderebilecek kurumlar kısıtlı ve yetersiz kalmaktadır. Sunulan hizmetlerden çoğunlukla maddi gücü olan yaşlılar yararlanabilmektedir. Bu hizmetlerin pahalı ve yetersiz olması yaşlıları ailelerine bağımlı kılmaktadır (Danış, Onat ve Danış, 2006).

Bütün bunların sonucunda yaşlılığa küreselleşme ve yoksulluk açısından bakıldığında günümüzdeki koşullara ve uygulanan ekonomi politikalarına ve birikim süreçlerine değinmek gereği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle dünyada ve Türkiye’de son dönem uygulanan neo liberal politikalara ve sosyal politikayı nasıl etkilediğine değinmekte yarar vardır.

Dünyada ve Türkiye’de Neo-liberalizmin Getirdikleri: Sosyal Politikaya Ne Oldu?

Kapitalist sistem ortaya çıktığı andan itibaren hep bir dünya sistemi olagelmış ve sermaye birikim süreçleri hiçbir zaman ulus devletlerin siyasi sınırlarına hapsolmemiştir. Kapitalistlerin kar arayışları ulus devletin sınırlarını aşmış ve küreselleşen ekonomik yapı ulusal pazarları da kendisine eklemlenmeye zorlamıştır. Böylece her türlü ekonomik karar mekanizması, dünya kapitalizminin küresel sermaye birikimine hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Küresel sermaye birikim süreci, özellikle 1970’li yıllardaki küresel krizin ardından daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle dijital teknoloji ve ulaştırma alanındaki gelişmeler de dünyanın tek bir pazara dönüştürülmesini kolaylaştırmıştır. 1980’li yıllarda siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda yaptığı yapısal değişikliklerle Türkiye ekonomisi, küresel kapitalist pazara bağımlı bir şekilde yeniden eklemlenmiştir (Yeldan, 2001: 13-14).

1980’lerden itibaren neo liberal politikalara dayalı küresel tek bir siyaset ve ekonomi anlayışı uygulanmaya başlanmıştır. Sınıfların varlığını yadsıyan bireyci ideoloji yükselişe geçmiş, böylece birey, yeniden her türlü toplumsal eylemin aktörü olarak görülür olmuş ve toplumsal politikalar, kapitalist bireyin özgürlükleri çerçevesinde yeniden kavramsallaştırılmıştır. Birey ön plana çıkarılırken ve kapitalist mülkiyetin milliyeti gözden kaybolup küreselleşirken, zenginlik (ve yoksulluk) küresel düzeyde yeniden dağıtılmaya başlanmıştır (Köse ve Karahanoğulları, 2005: 26).

Bu bağlamda Türkiye’de de 24 Ocak 1980’deki ekonomik ‘istikrar’ kararları, neo liberal politikaların hayata geçirilmesi açısından bir kırılma noktasını ifade eder. İthal ikameci ekonomi anlayışının terk edilerek yerine ihracata dayalı ekonomi modeli olarak adlandırılan politikaların uygulamaya konulması, ücret, gelir ve bölüşüm ilişkilerinin üzerinde emek açısından olumsuz olarak değerlendirilebilecek değişimlere neden olmuştur. Çünkü bu sürecin emek açısından en önemli sonuçları, istihdam olanaklarının daralması, gelirlerin düşmesi ve devletin sosyal harcamalarındaki azalmadır (Demir, 1993: 71) . Cumhuriyet’in kuruluşundan II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar dış borçlanmadan kaçınan ve kendi iç

kaynakları ile kalkınmaya çalışan Türkiye, bu tarihten sonra dış borçlanmaya dayalı ithal ikameci bir sermaye birikim modeline geçmiş ve bu model 1970'li yılların sonuna kadar uygulamada kalmıştır (Şenses, 1998). Türkiye'de 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Askeri darbesiyle, 1950'li yıllardan itibaren uygulanan ithal ikameci sermaye birikim modeli fiilen terk edilmiştir. İthal ikameci model, iç pazarın gümrüklerle korunarak tüketim mallarının içeride üretilmesi ve tüketilmesini ön görüyordu. İç pazarda yapılan üretimde ara ve mamul mallar, gelişmiş Batılı ülkelerden ithal edilmekteydi. Bu dönemde ihracatı sadece tarımsal ürünlere dayanan Türkiye'nin ihracat ve ithalat dengesi bozulmuş ve ihracat ithalatı karşılayamaz duruma gelmiştir. İhracat için borçlanılmış ancak 1970'li yıllardaki petrol krizinin de etkisiyle borçlanma politikaları sürdürülemez hale gelmiş ve ülke döviz yetersizliği ve dış borç sarmalına girmiştir. Bunun sonucunda ise sanayi büyümesi durma noktasına gelmiştir. Enflasyon ve işsizlik yükselmiştir. Böylece kriz, ihracata dayalı birikim modeli olarak adlandırılan neo liberal politikalara geçişin zeminini hazırlamıştır. 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci model terk edilerek ülkeye döviz girmesini amaçlayan ihracata dönük sermaye birikim modeli uygulamaya başlanmıştır. Bu politikaların bir parçası olarak Türkiye ekonomisi gıda, turizm, tekstil gibi birkaç alanda uzmanlaşmaya başlamıştır. Bu uzmanlaşma özel sektörün öncülüğünde gerçekleşirken devletin ekonomik faaliyetleri özelleştirmeler yoluyla sınırlandırılmıştır. Bu politikaların sonucu ise, sermayenin kar oranları artarken emeğin gelirinin düşmesi, iş olanaklarının ve güvencesinin azalması ve devletin sosyal harcamalarının kısıtlanması olmuştur (Demir, 1993: 71).

Neo liberal politikaların uygulandığı küreselleşme sürecinde, SSCB ve Doğu Blok'u dağılmış, dünya bütünlük tek bir Pazar haline gelmiş, ulus devletler demode ilan edilirken, sosyal devlet uygulamalarından vazgeçilmiş, devletin küçültülmesi söylemiyle özelleştirmeler meşrulaştırılmış, küresel sermaye grupları neredeyse ulus devletlerin yerini almıştır. Sermayenin küresel dolaşımının önünde hiçbir engel kalmazken emeğin mekana ve sermayeye olan bağımlılığı sürmektedir. Emeğin en büyük kaybı, esnek üretim ile iş ve sosyal güvenceyi kaybetmiş olmasıdır. 1990'larda sıkça duyulan "devletin küçültülmesi" söylemi sosyal devletin emeğe karşı olan sosyal sorumluluklarından kurtulması anlamına gelmektedir. Dijital devrim ve robotlaşma ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler işçi sınıfını küçültmüş ve sanayinin yerini hizmet ve finans sektörü almıştır (Selçuk, 2010). IMF ve Dünya Bankası gibi küresel kuruluşların önerisi ile uygulanmaya başlanan yapısal uyum politikalarının sonucunda toplumsal katmanlar arasında eşitsizlikler her geçen gün daha da artmıştır. Yani tüm bu politikaların temel sonucu sosyal eşitsizliğin pekiştirilmesi olmuştur (Etöz,2000: 53).

Türkiye de bu küresel sisteme uyum sağlamak için sosyal politika ve çalışma hayatına yönelik düzenlemeleri içeren “sosyal güvenlik reformu”nu (yoksa deforme mu demeli?) hayata geçirmiştir. Böylece iş ve sosyal güvenlik yasaları bu sermaye birikim modeline uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Sermaye birikiminin ve kar oranlarının yükselmesinin önünde bir engel gibi sunulan sosyal güvenlik yasaları sermaye lehine yeniden düzenlenmiştir (Akkaya, 2005).

Sosyal Politika açısından bakıldığında neo liberalizmin ve küreselleşmenin sonuçları şu şekilde özetlenebilir. (i) Küreselleşme sürecinde ulusal hükümetler, ekonomik büyüme ve tam istihdam gibi Keynesci politikalardan vazgeçmişlerdir; (ii) Ücretler ve çalışma koşullarında eşitsizlik artmış, emek pazarı daha esnek hale gelirken post fordist üretim tarzının sonucu olarak emek, ademi merkezileşmiş, sermayenin küresel hareketliliği artmış, ücretler ve çalışma koşulları bozulmuştur; (iii) Küreselleşme, bütçe açıklarının ve borçların kapatılmasına ve devlet politikası olarak sermayeden alınan vergilerin azaltılmasına öncelik vererek sosyal harcamaların kısılması yönünde bir baskı yaratmıştır; (iv) Küreselleşme toplumsal koruma görüşünün altını ideolojik olarak da oyarak ulusal dayanışmanın yerine rekabet ve ödüllerin dağıtımındaki eşitsizliği meşrulaştırmıştır; (v) Küreselleşme, refah devleti döneminde emek, sermaye ve devlet arasında belli bir dengeye oturmuş olan üç taraflı ilişkiyi sermayenin lehine dönüşüme uğratmıştır; (vi) Küreselleşme, ideolojilerin sonunu ilan ederek ortanın solu ve devletçi ekonomi modelini seçenek dışı bırakmış ve neo liberal politikaları adeta kader haline getirmiştir; (vii) Küreselleşmenin mantığı ulusal topluluk ve demokratik politika ile çatışmıştır. Böylece sosyal politika, küresel sermaye ile demokratik ulus devlet arasında bir çatışma konusu haline gelmiştir (Mishra, 1999: 15) ve bu çatışmadan sosyal devleti tasfiye eden küresel sermaye avantajlı çıkmıştır.

Bu gelişmelere emek cephesinden bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar; öncelikle ekonominin istikrarsız ve krizlere daha açık hale gelmesi, zenginler ve yoksullar arasındaki eşitsizliğin daha da artması, çevrenin yıkıma uğratılması, işsizliğin artması ve iş güvencesinin yok olması, emeklilik yaşının artması ve emekliliğin neredeyse imkansız hale gelmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha çok piyasalaşarak paralı hale gelmesi, sağlık hizmetlerinin metalaştırılması ve sağlık çalışanlarının yeniden proleterleştirilmesi ve en genel anlamda dünya üzerinde (ve bu arada Türkiye’de de) yoksulluğun (De Angelis, 2007) ve buna bağlı olarak kriminal faaliyetlerin daha da artmasıdır. Bu açıdan AKP hükümeti de neo-liberal ekonomi politikaları uygulamaktadır. 2002 yılından beri iktidarda olan AKP, neo liberal politikaları ve neo muhafazakar nitelikleri bir potada eritmeyi başarmış bir partidir. Dünya Bankası ve IMF’nin onayladığı ve desteklediği ekonomi politi-

kaları ve AB'ye uyum sürecinde yaşanan yasal değişiklikler, bu durumun açık göstergeleridir.

2002'den 2010'a AKP Hükümetinin Politikası Neye Hizmet Ediyor?

Türkiye'de sadece formel sektörde çalışanları değil bütün vatandaşları sosyal güvenlik kapsamına alma çabalarının siyasi gündeme girmesi belirgin şekilde AKP iktidarı döneminde olmuştur. Doğal eğilimi daha sonra da bahsedileceği üzere bireyin sosyal destek yükünü bireye, aileye ve İslami dayanışmaya yüklemek olsa da böyle bir yaklaşımı benimsemesinin çeşitli sebepleri vardı elbette. Bu sebeplerden birincisi IMF'nin önerilerine harfiyen uyan bir hükümet olması ve IMF'nin önerdiği politikalar içinde sosyal güvenlik reformunun ağırlıkta olmasıdır. İkinci sebep ise 2001 krizinin doğurduğu ve AKP'nin iktidara gelir gelmez karşı karşıya kaldığı yoksulluk sorunu olmuştur. 2001 krizi ile birlikte aile dayanışma mekanizmalarına dayanan Türkiye'nin ekonomi anlayışı çökmüş, geleneksel akrabalık-hemşehrilik dayanışma mekanizmaları kriz karşısında ortadan kalkmış, ciddi oranda bir yoksulluk sorunu ortaya çıkmıştır. Gerektiğinde sosyal destek sağlayan bu ağların çözülmesi, Türkiye'de devlet-vatandaş ilişkisinin tekrar tanımlamasını gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler ve AB'ye uyum süreci, AB'nin istekleri doğrultusunda hazırlanan toplumsal yoksulluk araştırmaları ve yoksulluğu önleme ve sosyal içerme politikalarını AB'ye önerme zorunda olmalarına yol açtı. Buna paralel olarak bütün dünyada da yoksulluk sorunu ve devlete bir takım görevler düştüğü kabul ediliyordu ancak temel vurgu gönüllülük ve sivil toplum üzerineydi (Buğra, 2009: 219-222).

Esasında AKP'nin temel misyonu piyasa ekonomisine geçişi sağlamaktı (Buğra, 2009). AKP, neo liberal politikalar doğrultusunda oluşturduğu parti programında bütün ekonomik alanlarda olduğu gibi sosyal hizmetlerin ve sosyal güvenliğin de özelleştirilmesini savunmaktadır. Bu bağlamda parti, pazar mekanizmasını her sorunun çözümü olarak görmekte, ancak bu piyasa anlayışını belli bir geleneksel İslamcı dünya görüşüne dayanan sosyal adalet anlayışıyla birleştirmeyi başarmaktadır. Buna göre AKP'nin politikası neo liberal küresel ekonomi politikaları ile muhafazakar değerlerin sosyal adalet anlayışının sentezini oluşturmuştur (Coşar ve Özman, 2005: 216). AKP'nin de dahil olduğu bütün neo liberal ve neo muhafazakar partilerin sosyal politika anlayışları, kapitalizmi ve onun yıkıcı sonuçlarını doğal ve verili kabul ederek yaşlıların da dahil olduğu yoksullara, sadaka kültürü çerçevesinde varlıklarını sürdürebilecekleri bir tür "yoksulluk yönetimi"dir (Akkaya, 2005: 13). Bu sayede AKP, kentlerdeki yoksul kesimden büyük oranda oy almaktadır. Neo liberal ekonomi politikalarını İslami hayırseverlik an-

layışına dayanan sosyal bir politika ile harmanlayan AKP, siyasi açıdan başarılı olmaktadır (Kurt, 2009: 17). Bu açıdan AKP'nin oy amaçlı da olsa kendine özgü bir sosyal adalet anlayışı vardır. Cemaat içi ve parti tabanında sosyal yardımlaşmaya (geleneksel İslami sadaka kültürü ve dayanışma) önem vermektedirler. Düzenli olarak AKP'lilerin yoksul aileleri ziyaret etmeleri, aile ve ev toplantıları yapmaları ve bunu Allah rızası için yaptıklarını iddia etmeleri (İlıcak, 2009: 71) AKP'nin yoksullar arasındaki popülaritesini artırmaktadır. Neo liberal politikalarla sosyal devleti tasfiye eden AKP, vatandaşlık anlayışına dayalı sosyal devletin yerine toplumu cemaatleştirip İslamileştirerek de kendini ideolojik olarak meşurlaştırmaktadır. Bu açıdan AKP, yoksullara sosyal transfer sağlasa da (İlıcak, 2009: 72) bunu daha çok seçim dönemlerinde yapmakta ve bu yardımlar sosyal devlette olduğu gibi kurumsallaşamamaktadır. İslami tabanlı vakıf ve derneklerin yanı sıra, AKP'li belediyeler ve valilik ve kaymakamlıklar da sosyal yardımlaşma fonundan yoksullara ayni ve nakdi yardım yapmaktadır ve bütün bu yardımları AKP yapıyormuş gibi bir toplumsal algı da oluşmuş durumdadır. Bu da AKP'nin muhafazakar popülizminin bir sonucudur (Taşkın, 2009).

1994 ve 2001 krizlerinde süreci yönetemeyen merkez sağ ve merkez sol partiler 2002 seçimlerinde tasfiye edilirken (Menderes, 2009:95) onların bıraktığı boşluğu ideolojik söylemde dolduran AKP tek başına bu seçimlerde iktidara gelmiş ve 2000'li yılların ilk on yılında uyguladığı ekonomi ve sosyal politikalarla Türkiye'yi küresel sermayeye daha güçlü bir şekilde eklemlenmiştir. Küresel kapitalizme eklemlenmede Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde ülkenin yasal düzenlemeleri küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Bunu IMF ve Dünya Bankası'nın onayladığı bir mali programla destekleyen AKP, özelleştirmelerle devletin ekonomik varlıklarını küresel sermayeye ve onların yerli iş birlikçilerine devretmiştir. Sosyal politika olarak özelleştirmeyi, taşeronlaştırma, esnek üretim ve sendikasılaştırma uygulamaları izlemiştir. Böylece Türkiye ekonomisi küresel sermayenin bir parçası olmuş ve her türlü etkinlik Pazar mekanizmasına havale edilmiştir (Yaşlı, 2010).

Türkiye'nin sosyal güvenlik reformu, 1990'larda kamu harcamalarının azaltılması bağlamında gündeme gelmiştir. Referans olarak yaşanan nüfusun sosyo-ekonomik sorun olduğu gelişmiş ülkelerden alınmış ve kamu açıklarının sürdürülemezliği argümanı buna eklenmiştir. Bu dönemde yapılan hamleler emeklilik yaşının yükseltilmesiyle ilgili olmuştur. Temelde Türkiye'de uygulanan sosyal güvenlik sistemi formel sektörde çalışanları sağlık ve sosyal güvenlik açısından güveneye alan ancak nüfusun büyük bir kısmının da bu güvencenin dışında kalmasına neden olan bir sistemdir. İşte AKP yukarıda sözü edilen gerekçeler doğrultu-

sunda ve sosyal güvenlik kurumlarının açığını kapatmak amacıyla yaptığı sosyal güvenlik reformuyla toplumun tüm kesimlerini bu güvence kapsamına almayı hedeflediği argümanını kullanmıştır. Buna paralele olarak sosyal yardım önlemleri kapsamında Dünya Bankasının bir uygulaması olan “Şartlı Nakit Transferleri” sosyal riski azaltma projesi olarak uygulanmaya başlanmış ve daha önce başlatılmış olan yeşil kart uygulaması hız kazanmıştır (Buğra, 2009).

Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası tasarısı herkesin sağlık hizmetlerinden aynı kurumlarda faydalanmasını ve SGK kurumlarının tek çatı altında toplanmasını öngörüyordu. Prim ödeyemeyeceklerin sağlık hizmetine ulaşması hedefleniyor ve bunun için de ihtiyaç tespiti yöntemi öneriliyordu. Ancak bu yöntemin nasıl uygulanacağı Türkiye koşullarında sorunlu bir konudur. Yoksulluk sorunu ise “Gökkuşuğu Projesi” gibi projelerle sivil toplum örgütlerine havale edilmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta devletle vatandaş ilişkisindeki gelişme değil sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkinin niteliğidir. Cemaatçi, İslamcı sivil toplum örgütleri ile devlet ilişkileri zaten Türkiye’de var olan kliyentalist ilişkiler doğrultusunda bu uygulamalar ile yeni boyutlar kazanmıştır (Buğra, 2009).

AKP’nin parti programında yaşlılarla ilgili olarak hem bir sosyal devletin sorumluluğunu gösteren hem de İslami muhafazakar niteliğini gösteren bir yaklaşım görülmektedir. Buna göre yaşlıların sosyal dışlanma ile karşı karşıya kaldıkları ve bunun için gerekli önlemlerin alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ancak bu sorun partinin ideolojisinin paralelinde vicdani ve ailevi değerlerin ön plana çıkarılmasını da gündeme getirmiştir. Buna göre yaşlının topluma kazandırılması ve iyi koşullarda yaşayabilmesi için ailenin güçlendirilmesi temel hedef olarak ortaya konmaktadır. Bunun yanında sosyal hizmet programlarının arttırılması, bakım ve barınma hizmetlerinin genişletilmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler için somutlaşan iki girişim, aileler için “bakım desteği” ve Yaşlılar Koordinasyon Merkezlerinin kurulması olmuştur. AKP, parti teşkilatı öncülüğünde il ve ilçelerde bu merkezleri açmış, dolayısıyla bu hizmet AKP’nin siyasal bir parti olarak güdümünde kalmıştır (Hotar, 2010).

1990’lardan beri gündeme gelen emeklilik yaşının uzatılması da “nüfusun yaşlanması” sorunsalı çerçevesinde bu yasa tasarısıyla yasallaşmış ve prim ödeme gün sayısı kademeli olarak arttırılmaktadır. Tüm dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde tartışma konusu olan bu konu, artan yaşlı nüfus nedeniyle emekli sayısının artması ve sosyal güvenlik kurumlarının yükünün ve bütçe açığının artması dolayısıyla devletin sırtına yaşlılık konusunda ekonomik bir yük yüklenmesi olarak ifade edilmektedir. Meseleye böyle bakıldığında ise emeklilik yaşının uzatılması

emeklilik yaşının düşük olduğu bizim gibi ülkelerde kaçınılmaz olarak gündeme gelmektedir. Oysa göz ardı edilen, dünya ekonomik sisteminin esnek üretim faaliyetleriyle ve küreselleşme ile zaten var olan işsizliğin sürekli arttığıdır. Artık sürekli ve tam zamanlı işlerde çalışamayan ve sistem tarafından sürekli yedek (yoksul) işgücünün oluşturulduğu bir ortamda insanların bırakın prim gün sayılarını doldurmalarını, sürekli bir işte çalışmaları, dahası ilerleyen yaşlarda iş bulmaları bile imkansız hale gelmektedir. Dolayısıyla neo liberal devlet, bir kez daha bireyin sosyal sorumluluğunu sırtından atarak rahata ermeyi hedeflerken, yaşlılık ve yoksulluk sorununu daha da arttırmış olmaktadır.

AKP'nin bu reform kapsamında gerçekleştirdiği sağlık reformu da öncelikle sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve paralı hale gelmesi eğilimi göstermektedir. Hükümet yetkilileri özel sektörün sağlık hizmeti konusunda daha etkin çalışacağı inancıyla hareket ediyordu (Bora, 2009). Dünyadaki bu eğilim AKP hükümetinin sağlık ve sosyal güvenlik reformuyla Türkiye'de de gündeme geldi ve Dünya Bankası ve IMF'nin reçeteleri doğrultusunda sağlık reformları gerçekleştirildi. Sağlık harcamalarının kamunun yükümlülüğünden çıkıp bireyin yükümlülüğüne dönüşmesi, özel sektörün bu alanda öncelikli olarak faaliyet göstermesi ve zamanla sağlık hizmetinin özelleşmesine dayanmakta olan bu dönüşüm, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortasının temelini oluşturmaktadır (Yorgun, 2010). Yaşlılık açısından bakıldığında sağlık hizmetleri bir kat daha önemli bir konudur elbette. Yaşlılıkla birlikte sağlık problemlerinin artması ve güçsüzleşme insan ömrünün bu döneminde sağlık hizmetlerini daha da önemli hale getirmektedir. Oysa yapılan sağlık reformu tüm vatandaşlara eşit haklar ve sağlık hizmetlerinden eşit yararlanma gibi bir söylemi sunsa da yapılan uygulamalar ve yasanın içeriği hiç de durumun bu şekilde olmayacağını açığa çıkarmaktadır. Yasa, parası olmayan ve sağlık güvencesine sahip olmayan yaşlıya yeni bir şey sunmadığı gibi artık tüm vatandaşlar nezdinde tüm sağlık hizmetleri için katkı payları alınmaktadır.

Yaşlılık açısından önemli bir konu olan güçsüzlük, engellilik vb. durumlarda ihtiyaç duyulan bakım hizmeti konusunda da benzer şeyler geçerlidir. Öncelikle daha önceki yasalarla gerçekleştirilen huzurevleri ve bakım evleri yaşlının ihtiyaç duyduğu sosyal hayattan uzak ve yetersizdir. Diğer yandan maliyetli yönüyle, parası olmayan yaşlının geleceğine dair ümit vermekten uzaktır. AKP hükümeti döneminde uygulanan "Bakım Parası" ise aileyi maddi olarak rahatlatmayı hedeflese de cüzi bir miktarda kalmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de yaşlı, devletin korumasından uzak ve ailenin sorumluluğunda kalmaktadır. Buradaki ikilem artık aile yapısının buna olanak vermemesinde düğümlenmektedir. Üretim koşulları aile yapısını değiştirmiş, birey ve yaşlının ihtiyaç duyduğu dayanışma mekanizmaları

rını sağlayamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla zaten toplumsal olarak ailenin dışında başka bir koruyucu mekanizmaya gereksinim duyulmaktadır. Oysa neoliberal politikalar böyle bir koruyucu mekanizmaya izin vermemektedir. AKP hükümetinin geleneksel İslami dayanışma anlayışı ise ailenin bu konumundan dolayı pratikte bir çözüm oluşturamamıştır.

AKP, geçmişinde yer alan “milli görüş” geleneğinin belediyecilik anlayışına uygun olarak hemşehri ve cemaat bağlantılarını kullanarak hem dincileşmeyi sağlamış hem de yaratılan kentsel ranttan yoksullara da pay vererek (Tuğal, 2002) kent yoksullarının oyunu ve desteğini almayı başarmıştır. Ancak AKP'nin kurumsallaşmış neo liberal politikaları sosyal transferlerinin önüne geçmektedir. Bu açıdan özelleştirmeleri savunan AKP sosyal güvenliğin de piyasalaştırılarak esnaf, çiftçi, işçi ve memur gibi çalışan kesimlerin sigorta ve sosyal güvenlik sorunlarını mali piyasalara havale etme eğilimindedir. Buna göre sosyal güvenlik sorumluluğundan kurtulan devlet ve kapitalist sınıf, bu yükü çalışanların kendisine yıkmak için mücadeleyi sürdürmektedir. Böylece herkes kendi sosyal güvenliğinden sorumlu olacak, sosyal güvenlik için para ayıramayanlar bu haktan mahrum kalacaktır (Ayman Güler, 2009). Özelleştirmenin, taşeronlaşmanın ve esnek üretimin ve güvencesiz işlerin (örn., Tekel İşçilerinin direnişiyle karşılaşan 4-c maddesinde olduğu gibi) egemen olması ve emeklilik yaşının kademeli olarak 65'e çıkarılması neredeyse çalışan sınıflar açısından emekliliği ve yaşlandığında insanca yaşayabilmeyi imkansız hale getirmiştir.

Sonsöz

Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların büyük çoğunluğunu işçi ve işsiz sınıf oluşturmaktadır. Şu anda genç olsa bile işçi sınıfı üyeleri de zamanı gelince yaşlanacaktır. Dolayısıyla yaşlılık sorunu gençlik sorunundan bağımsız değildir. Yaşlıların ve gençlerin sorunu toplumda egemen olan üretim ve bölüşüm ilişkilerine bağlıdır ve bu ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kapitalist toplumlarda uygulanan sosyal politikalar, insanların toplumsal zenginliklerden ne kadar pay alacaklarını belirlemektedir. Sosyal devlet uygulamaları döneminde işçi sınıfı lehine olan gelişmeler, 1980'lerden günümüze kadar uygulanan neo-liberal politikalarla sermaye sınıfının lehine dönüşüm geçirmiştir. İş güvencesinin ortadan kalktığı, esnek üretimin, özelleştirmenin ve taşeronlaşmanın egemen olduğu, emeklilik yaşının ve prim gün sayısının arttığı, kamu açığı ve borçlar gerekçesiyle devletin sosyal harcamalarının kısıldığı bir ortamda düzenli iş, emeklilik, eğitim ve sağlık gibi hizmetler, çalışanlar için bir hayal haline gelmektedir. Neo-liberalizmin ikinci dalgasının egemen olduğu 2000'li yıllarda yaşanan süreçte AKP, uy-

güladığı neo-liberal politikalarla, bütün sektörleri özelleştirme yoluyla piyasaya havale ederek ve Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde, "sosyal devletin kurumsal ve hukuksal yapısını ve ideolojisini değiştirerek" (Şenkal, 2007:315) neo-liberalizmi kurumsallaştırıp yerleşik hale getirmektedir. Bunun yanında iş ve sosyal güvelik politikaları ve piyasaya ve gönüllü kuruluşlara havale ettiği neo muhafazakar sosyal yardım politikaları (sadaka kültürü) ile de sosyal haklarını gasp ettiği ve lümpenleştirdiği işçi ve işsiz sınıfların rızasını üretmektedir. Yaşanan bütün bu gelişmelerin yaşlılar açısından sonucu; sosyal güvenlik ve emeklilik garantisinin ortadan kalkması, emekli olabilenler için çok düşük gelirlerle yaşam zorunda kalınması, aile kurumunun giderek bireycileşmesi ve kuşaklar arası ilişkilerin ve dayanışmanın kopma noktasına gelmesi, sağlık ve bakım hizmetlerinin pahalı olması, her şeyin piyasalaştığı bir ortamda, bakıma muhtaç yaşlıların bu hizmetlerden ve sosyal aktivitelerden mahrum bırakılmasıdır.

Bir başka açıdan yaşlılar sahip oldukları oy potansiyeli sayesinde popülist politikacıların ilgi odağı haline gelmiş ve kendilerine oy karşılığında kaybettikleri sosyal hakların yerine kimi rüşvetler verilerek rızaları üretilmiştir. Neo-liberal politikalar sonucunda sosyal devletin sosyal yurttaşlık kavramı parçalanmış onun yerine etnik ve dinsel temelli ümmetçi bir ideoloji ile, kamu kaynakları (belediyeler, valilik ve kaymakların sosyal yardım birimleri ile Deniz Feneri ve Kimse Yok mu? gibi gönüllü kuruluşlar aracılığıyla) dağıtılmıştır. Dolayısıyla sadakaya dayalı rüşvetçi bir anlayış topluma egemen olmuştur. Bu gelişmeler, sosyal devlet anlayışının ekonomik, siyasi ve ideolojik açıdan altını oymuş, yeni bir sermaye birikim modeli olan küreselleşme sürecine uygun olarak yeni bir sosyal politikanın daha doğrusu her şeyi piyasaya havale eden ve devleti sosyal "yüklerinden" kurtaran ekonomi politikaları sonucunda bireyci bir ideolojinin topluma egemen olması ile sonuçlanmıştır. Bu durum, eşitliği ön plana çıkaran sosyal devlet uygulamalarının ortadan kalkmasını ve yerine rekabetçi ve dolayısıyla eşitsizliği meşrulaştıran bir dünya görüşü olarak neo muhafazakarlığın yaygınlaşmasını getirmiştir.

Kaynakça

- Akkaya, Yüksel (2005). "Türkiye'de Kapitalizmin Restorasyon Sürecinde Sosyal Politika ve Çalışma Yasaları". Kapitalizm ve Türkiye II (içinde). Hazırlayanlar: Fuat Ercan – Yüksel Akkaya. Ankara: Dipnot. (13-40).
- Altan, Ömer Zühtü (2004). Sosyal Politika Dersleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ayman Güler, Birgül (2009). Sosyal Devlet ve Yerelleşme. <http://80.251.40.59/politics.-ankara.edu.tr/bgule/pdf/4f2367oe1833f3f-ek.pdf> (Erişim: 12.02.2009)

- Buğra, Ayşe (2009). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra Ayşe ve Çağlar Keyder (2006). “Önsöz”, Sosyal Politika Yazıları, Derleyen: A. Buğra, Ç. Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları. (7-19).
- Coşar, Simten ve Özman, Aylın (2005). “Kasım 2002 Genel Seçimi Sonrasında Türkiye’de Merkez Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme”. Kapitalizm ve Türkiye II (içinde). Hazırlayanlar: Fuat Ercan – Yüksel Akkaya. Ankara: Dipnot. (203-217).
- Danış, M.Zafer, Ümit Onat, Yasemin Danış (2006). “Yaşlılıkta Yoksulluk ve Sosyal Hizmet”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları. (217-226)
- De Angelis, Massimo (2007). Introduction to Political Economy. <http://homepages.uel.ac.uk/M.DeAngelis/In9-globalisation.pdf> [Erişim 09.07.2007].
- Demir, Erol (1993). “Ekonomi Politikaları ve Kent Emekçi Aileleri”. Birikim. Sayı: 48. Nisan. (68-77).
- Esping-Andersen, Gosta. “Toplumsal Riskler ve Refah Devleti”, Sosyal Politika Yazıları, Derleyen: A. Buğra, Ç. Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları, 33-52.
- Etöz, Zeliha (2000). “Varoş: Bir İstila Bir Tehdit!”. Birikim. Sayı: 132 (Nisan) 49-53.
- Hotar, Nükhet (2010). AK Parti ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. <http://www.nukhethotar.org/dokuman/15-19%20Mart%2006%20-%C4%B0stanbul%201.-%20ortado%C4%9Fu%20Ya%C5%9Flanma%20Kongresi'nde%20yap%C4%B1lan%20Sunum.html> (Erişim:15.06.2010)
- İlıcak, Nazlı (2009). “AKP’nin Görüşü Liberal Hür Teşebbüse İş Üretmesi”. AKP Yeni Merkez Sağ mı? (içinde). Haz.: Ümit Kurt. Ankara: Dipnot. (67-92).
- Köse, Ahmet Haşim ve Karahanoğulları, Yiğit (2005). “Türkiye’de Faktör ve Varlık Gelirlerinin Sınıfsal Temellerine İlişkin Gözlemler”. Toplum ve Bilim. Sayı:104. (22-47).
- Kurt, Ümit (Haz.) (2009). AKP Yeni Merkez Sağ mı?. Ankara: Dipnot.
- Menderes, Aydın (2009). “Seçmen Merkez Sağ Partilerden Kaçıyor ama Gittiği Partiler Onları Tekrar Alıp Merkeze Götürüyor”. AKP Yeni Merkez Sağ mı? (içinde). Haz.: Ümit Kurt. Ankara: Dipnot. (93-122).
- Mishra, Ramesh (1999). Globalization and Welfare State. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- Onat, Ümit (2002). “Sosyal Politikalar Açısından Yaşlılık”, Geriatri 2002. Editör:Yeşim G.Kutsal, Ankara: Hacettepe Üniversitesi GEBAM Yayınları. (266-276).
- Selçuk, İlhan (2010). “The New World Order and Turkey”. Cumhuriyet. <http://www.cumhuriyet.com/?hn=130176> (Erişim: 12 Nisan 2010)
- Şenkal, Abdülkadir (2007). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika. 2. Baskı. İstanbul: Alfa.
- Şenses, Fikret (1998). “Kriz, Dış Yardım ve Neo Liberal Politikalar”. Toplum ve Bilim. Sayı: 77. Yaz. (29-43).
- Taşkın, Yüksel (2009). “Milliyetçi Muhafazakarlık Çözülürken Merkez Sağ’da Miras Kavgası ve AKP’nin İmkanları”. AKP Yeni Merkez Sağ mı?. Haz.: Ümit Kurt. Anka-

ra: Dipnot. (131-156).

Tufan, İsmail (2007). Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu 2007, Antalya: Geroyay.

Tufan, İsmail (2002). Antikçağdan Günümüze Yaşlılık – Sosyolojik Yaşlanma. İstanbul: Aykırı Yayınları.

Tuğal, Cihan (2002). "Enformalitenin ve İslamcılığın Kenti Yeniden Kuruşu: Hakim Kentin Ötekileri". Birikim. Sayı: 154. Şubat. (56-67).

Yaşlı, Fatih (2010). "Tarafla da Cumhuriyet'e de". (<http://haber.sol.org.tr>). Erişim: 15 Haziran.

Yeldan, Erinc (2001). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yorgun, Bedriye (2010). Sağlık ve Sosyal Güvenlikte Neoliberal Dönüşüm.

//http://www.ozguruniversite.org/guncel_bedriye/saglikdadonusum.php.

(Erişim: 02.04.2010)